

de sidste ti år har fokuseret meget på besættelsestidens randgrupper som frikorpsfolk og tyskerpiger, men spørgsmålet er, om det ikke blot er et naturligt led i processen. Historien om randgrupperne er ved at blive skrevet i disse år, og det er ikke nødvendigvis udtryk for, at den øvrige besættelseshistorie negligeres og trænges tilbage af alt det negative. Efterhånden vil randgruppernes historie finde deres retmæssige plads i den store besættelsessyntese ved siden af de hjørneste, Trommer og Kirchhoff har bidraget til at lægge.

Steen Andersen

BO LIDEGAARD: Jens Otto Krag 1914-1978, I-II (Gyldendal 2002), 651 + 839 sider. Ill.

Bo Lidegaard er ansat i Udenrigsministeriet, men i disse år »frikøbt« til sammen med andre at skrive dansk udenrigspolitikshistorie. Han blev i 1996 dr.phil. ved København Universitet på en disputats om Danmarks ambassadør i USA i krigsårene, Henrik Kauffmann. Med fuld fortjeneste, thi der var tale om en både lodig, pålidelig og læseværdig historisk afhandling, som man efter min mening kun med rette kunne bebrejde umådeholdent brug af detaljer og sidetal.

Hans nye to-bindes biografi har med Jens Otto Krag som emne antaget en mange gange større forskningsopgave, fordi Krags førende stilling gav ham indflydelse og ansvar på mange centrale forhold og valg under epokegørende skift i vort samfunds udvikling. Lidegaard har som hovedgrundlag haft Krags arkiv, herunder ikke mindst mandens tæt skrevne dagbog fra 1932 til 1978, som en historiker her har kunnet bruge for første gang, foruden diverse personlig og politisk korrespondance. Sammesteds findes den flittige Krags talrige løbende økonomisk/politiske indlæg i dagspressen, fagforeningsorganer og politiske tidskrifter, foruden en halv snes større bidrag til samfundsdebatten og den politiske samtidshistorie (såsom nekrologer af fire forgængere som partiformand). Lidegaard har suppleret dette med uddybninger og korrektioner hentet i udenrigsministeriets arkiv og modsvarende materiale i vore stormagter (USA, UK, Frankrig og Forbundsrepublikken, men ikke de nordiske lande, hvad dette så måtte betyde). Endelig også materiale i ABAs arkiver efter Socialdemokratiet, folketingsgruppen og de fire andre partiformænds arkiver. Derimod har han ikke inddraget de andre partiers arkiver og heller ikke fagbevægelsens.

På dette grundlag, koblet til en del eksisterende historisk litteratur, har Lidegaard skrevet endnu en stor bog – dobbelt så stor som Kauff-

mannbiografien. Et halvt hundrede frit og livfuldt komponerede sider bruger han på Krags familiebaggrund, miljø og opvækst i et småborgermiljø i Randers 1914-33 – og med en læseværdig skildring af de politiske ungdomsorganisationers stejle brydninger, hvortil den unge Krag som hidsig DSU'er deltog først i fødebyen, fra 1933 som politistudente i København. Den fremadskridende skildring af den unge begavede stræbers modning og boglige dannelse ved bogens start modsvares ved dens slutning af seks andre jævnstore afsnit om den 60-65-årige pensionists bedrøvelige famlen og nedgang i årene 1973-78 – uden rigtigt at føje noget til portrættet. Resten af bogens 1500 sider (incl. billeder, excl. registre, henvisninger og et par bilagstabeller) og hovedmassen af arbejdet ligger i de 36 kronologisk ordnede og afgrænsede støt voksede beretninger om dansk politisk historie fra 1936/37 til 1972.

Den stærke binding til årstallene og samtidig til én bærende skikkelse, som nok iblandt bebrejdes for synd og fejlgreb, men dog frem for andre står som landets legitime kronprins og hersker, minder ikke så lidt om middelalderens klosterkrøniker. Man kan også sige, at Lidegaard leverer et kvalificeret person- og politikvinklet sidestykke til redaktør Paul Hammerichs bog »En Danmarks-krønike« (I-III, 2002 sider, 1976-80). Hammerich gengav et bevidst letlæst og afvekslende, men rimeligt balanceret sammenkog af voksne læseres erindring om årene 1945-72, idet han med sikker sans for opmærksomhed, men også med en betydelig kritisk sans afspejlede og genkaldte, hvad der havde stået i *aviserne* og endnu huskedes af de fleste. Rigtignok forbigik hans bog en portion nyere og tungere forskningsresultater og senere påpegninger fra »den kritiske opinion«, og klart nok bør en ny udgave med samme ærinde tage højde for meget af det, vi ved siden 1980, inklusive Lidegaards bog. Men om end man kan og må stille sig kritisk overfor mangelen på systematik og kildeafprøvning, rummede Hammerichs bog uundværlige bidrag til forståelse af befolkningens holdninger, reaktioner og kundskaber. Det vanskelige sammensatte opinionsbegreb er ikke bragt på plads i den historiske forskning – men det nytter ikke at se bort fra det, hvis man vil følge politikeres position og muligheder. Krag måtte lære det *the hard way* som f.eks. ved jordlovsafstemningen 1963. Hans biografi burde selvfølgelig inddrage og behandle dette aspekt – det politiske rodnets forandring, ændringerne i mediesystem og partitilhør, partiers og organisationers ændrede opbygning og muligheder o.s.v. Lidegaard strejfer kun tilfældigt disse bærende sider af historien, skønt de må have spillet en afgørende rolle for politikeres reaktioner og Krags skæbne under 60ernes brat svingende opbrudsstemninger.

Lidegaards målsætning findes defineret sidst i indledningen (bd.I s.16) således: »Nemlig den at anlægge en mere samlende tolkning af fortiden, end det var muligt at gøre for dem, der måtte leve i den. Med andre ord bruge sit overblik som afsæt til at blotlægge sammenhænge og strukturelle forskydninger, som var vigtige for de fortidige aktører, men som de havde svært ved at erkende og beskrive som en helhed, netop fordi de stod midt i den. Bestræbelsen er således at foreslå tolkninger og forklaringer, der gør historien og fortidige personer relevant for os, uden at øve vold mod den virkelighed, der var deres«.

Jeg skal ikke anke over den bredbenede »positivisme« i disse sætninger jfr. mine egne krav til den historiske biografi (se »Biografiens nye bølge – en skæv sø?« HT 97,2 s. 414-453 incl. svar og gensvar med Inga Floto m.fl. især s. 423-25). Vi er enige om det fagligt uomgængelige krav til *emnets relevans*, d.v.s. den skildrede konteksts betydning for subjektets dannelse og tilbagevirke. Sagt med Lidegaards ord, gælder det, hvilke strukturer og sammenhænge der »var de drivende kræfter og i hvilken udstrækning var han selv en« (bd.I s.14).

Men hertil må føjes, at ved en systematisk og meningsfuld benyttelse af et praktisk talt endeløst kildemateriale, som der her afgjort er tale om, kan udvælgelsen ikke foretages alene (eller overvejende) ud fra de eksplicite kilders og omstændigheders nærhed til analyseobjektet end-sige dettes bevidsthed. Det betyder bl.a., at en biograferet persons vilkår, indsats og forståelse ikke kan skildres alene eller fortrinsvis ud fra hans/hendes efterladte arkiv, selvbiografi eller dagbog – selvom der her ofte foreligger centrale og værdifulde kilder og en fristende nøgle til medoplevelse for både forfatteren og et større publikum. For at tage et eksempel – hovedpersonens mangelfulde indsigt og opmærksomhed i de omgivende strukturer og deres forandringer bliver først sent og skævt noteret i hans dagbog eller taler og avisartikler.

Med større fristelser end Birgitte Possing, da hun foretrak at skildre frk. Zahles triste privatliv frem for hendes pionerindsats i dansk pigeskoles udvikling (se min anm. i HT 1992), har Lidegaard givet underholdende skitser af Krag's liv som vågen skoledreng, foretagsom og pige-glad student, energisk ung politiker og kvindeforfører, begejstret, men hurtigt og ofte glemsom far og ægtemand, der også havde drømme og lejlighedsvis udflugter i sine hobbies som forfatter og maler – til sidst som pensionist, drivert og drukkenbolt på heltid. Efter min smag skildres dette nok med tiltagende fugtig og celeber udførlighed – der også stedvis farver Krag's i øvrigt relevante rejser til udlandet. Men trods alt er denne biomstændighed nok aldrig helt ligegyldig.

En virkelig svaghed er derimod, at den brogede mangefold i man-

dens travle liv også påvirker valg og vinkling af meget af det politiske stof, som trods alt var Krags centrale indsats og livsindhold og i dag er det læsende publikums egentlige grund til at købe bogen. Krag var allerede som 35-årig en handlekraftig og velovervejede politiker på fem forskellige ledder – som ideologisk debattør, som politiseret fagminister, som rutineret diplomat, som dreven partileder, og måske som strategisk regeringschef. Alle de politiske roller er omtalt i Lidegaards bog, men ikke med samme tydelige sammenhæng og ikke med stærk overbevisningskraft.

Jeg tror at bogens mangler for en stor del beror på den valgte ordning og opdeling af fremstillingen, der som allerede antydnet snævert følger munkeårbogens koncept: Bogen består næsten helt af adskilte årskroniker, dækkende alle årets emner på afgrænset plads (mellem 15-20 og 50-60 bogsider i normalprosa), som i fast fremadskridende orden hver for sig fremlægges og kommenteres med årets nye, relativt kortfattede reportager, referater og debatciter – varieret og garneret med citater og billeder fra Krags stadig hyppigere rejser og samtaler med berømte mænd i fjerne storbyer, hvortil så også lægges Se og Hør omtaler af hans pikante eller rørende privat- og familieliv. En overskuelig procedure. Men årbogskonceptet har beskadiget udforskningens og fremstillingens saglige struktur.

Kun i behandlingen af udenrigsfeltets kerne – markeds- og sikkerhedspolitikken – synes bogen rigtigt at dække Krags politiske »life and times« med en adækvat skildring af de strukturer, som var ramme og hovedgenstand for hans politiske indsats. Ligesom tidligere oversigtsarbejder viser Lidegaards, hvordan de idelige valutaproblemer efter Marshallplanens udløb tvang Danmarks ud i interesse for Europaplanerne. I tidlig erkendelse af det nordiske samarbejdes snævre muligheder lagde Krag sig helt fra 1957 fast på at sigte på en vesteuropæisk økonomisk union, og inden for dette perspektiv lagde han snart behændigt – uden at rejse engelsk og fransk eller hjemlig modstand – en både kort- og langsigtet kurs for Danmark i Vesttysklands kølvand. Mindre påfaldende, men prisværdigt ligevægtig er også skildringen af Krags glatte og realitetsbundne omgang med Verdens to nye militære stormagter.

Krags dygtige forvaltning af disse opgaver – som reelt varede helt frem til hans afgang i 1972 – fylder henvend en fjerdedel af bogen, og den kaster godt lys over hans evner. Det må tilføjes, at kildegrundlaget her for en stor del er et andet end i resten af bogen, da Lidegaard har kunnet udnytte *både* akterne i det danske udenrigsministerium og i de mægtigste øvrige lande (minus de nordiske!) og samtaler med erfarne diplomater, især ambassadør Jens Christensen, som fra 1960 til 1973 i stigen-

de grad forvaltede markedspolitikken, og ambassadør Eigil Jørgensen, der 1965-72 var chef for Krags nye, stærkt udvidede statsministerium.

Lidegaard foretrækker langt udenrigspolitikken for de andre sider af den voksne Krags politiske liv. Jeg skal ikke bestride, at han hurtigt og klart fandt en vigtig rolle – men jeg må tilføje, at de økonomiske realiteter 60erne igennem, med eller uden Krag, ganske indlysende klart pegede på den nævnte nødvendige kurs: Den indså alle kompetente og anerkendte økonomer, industrifolk, landbrugere og fagforeningsfolk (fraset enkelte overlevende dyrkere af det socialistiske paradis). Og der var også en bedøvende majoritet (50-60% mod 6-7%) af de vælgere, der mente at kunne besvare Gallups spørgsmål. Alle var enige med Krag om, at Danmark *måtte* følge UK ind i EU af den simple tvingende grund, at et udvidet EU ville omfatte det meste af vor eksport især af landbrugsvarer, der var svære at sælge og endnu dækkede det meste af vor energi- og råvareimport. At landbruget og Venstre (minus partiets vismand Thorkil Kristensen) ville gå videre og have Danmark med i et EF uden England, var en anden sag.

Danmarks kurs var ikke skabt af Krag. Bogen bekræfter, men kun stiltfærdigt, at den danske opinion først delte sig fra 1969, da et bredt holdnings- og værdiskifte vendt imod Krags ønske slog igennem også i markedspolitikken. Krags vigtigste rolle lå nok her i hans modtagelse eller rettere undvigelse af omvæltningerne i landets politiske kultur og vort politiske rodnet, der trinvist slog igennem i 60erne. De store skred kommer ikke rigtigt frem i denne biografi af periodens vigtigste politiker, blandt andet vel fordi de ikke findes omtalt i dagbogen eller i Krags andre løbende refleksioner. Hans politiske overvejelser – som tænksomt reflekterende, nogle vil vel endda sige udspekuleret taktiker – synes også efter Lidegaards skildring mest at have samlet sig om erfaringer og chancer i det alliancepolitiske brætspil, som han mestrede mere end de andre i partiet.

Påfaldende, men svagt omtalt i bogen er ikke mindst Krags passive forhold til den lange og dybe nedbrydning af strukturer og loyaliteter i den socialdemokratiske arbejderbevægelse, der efter den store triumf i 1960 bredte sig gradvist og i stigende takt: medlemstallet tog til at falde, ligeså vælgernes stabilitet både ved folketingsvalg og folkeafstemninger, mens den stærke partidisciplin afløstes af tilløb til fraktionsdannelser og dybtgående indre brydninger – mest omkring markedspolitikken fra 1970, men ikke kun dér. Altimens faghierarkiet gradvist tabte grebet om »manden på gulvet«. Også de andre store gamle partier og erhvervsorganisationer mærkede opløsning, som her i ungdomsoprørets og skatteforhøjelsernes årti havde flere årsager, men værst var det for Social-

demokratiet, hvor en stor del af kernevælgerne »borgerliggjordes« kraftigt, mens en socialistisk venstrefløj skød frem 60erne igennem. Krag syntes at have undgået ultimativ stillingtagen så længe som muligt, men det blev sværere og sværere.

Netop ved Krags overtagelse af ledelsen i både regering og parti 1962/63 indledtes det skred i priser og lønninger, som nedbrød faste regler og loyaliteter i arbejdsmarkedets aftale- og organisationssystem, mens den historisk enestående kæmpevækst i den offentlige sektor, baseret på et altomfattende omfordelings- og forsørgelsesapparat søgtes dæmpet ved nye forbrugs- og ejendomsskatter og forsøg på en moderne indkomspolitik. Hulheden i disse forsøg vistes allerede i 1963 ved »helhedsløsningen« – hvis karakter og skavanker bogen (og vel også dagbogen?) savner blik for: Dens virkning blev kort og overfladisk, da både hele oppositionen, arbejdsgiverne og arbejdsmændene følte sig trynet af Krag og Hans Rasmussen (der i hvert fald her levede op til den titel som »stærk smed«, som Krags dagbog ikke under ham). Nogen gentagelse ønskede ingen!

Bogen får heller ikke fat på, at Krags senere forsøg på at genvinde balancen mest sigtede på en selvnedbrydende forhøjelse af skattesatser og sociale kompensationer. De skiftende ideer – bl.a. opgravningen af det upopulære »økonomiske demokrati« – synes især at have tjent umiddelbar forbedring af Krags eget taktiske grundlag under forsøgene på at inddrage tidligere modstandere i nye alliancer og derpå se dem ombragt (som H.C. Hansen og Kampmann havde gjort med Retsforbundet i 1957). Da de radikale var slidt op 1963/64, forsøgte han først underhånden med Venstre (begyndt med Erik Eriksen allerede i 1963, som bogen vel er først til at afsløre). Derpå forsøgte i 1965 et brat sammenlappet forlig med det nye »Liberal Centrum« – og derefter videre til de afsporede bolig- og afgiftsplaner 1966 på et bredt midterfelt, som definitivt brast, da Krag kuldsejlede genrejsningsforhandlingerne på Store Kro 1967 og fik dem erstattet af det snævre og kortlivede »røde kabinets« skatteforlig. Omsider sat i opposition ved valget 1968 (da SF sprængtes) sørgede Krags skyggekabinet og fagbevægelsen for, at den ubegribeligt svage RKV-regering blev sat under maksimalt inflations- og opinionspres med uformindsket højlydte reform- og udligningskrav. I konkurrence med SF drejede partiet sit nye program skarpt til venstre ved kongressen i 1969. Og efter at have genvundet regeringsmagten på nordatlantiske mandater i 1971 punkterede Krag ligeledes de tværpolitiske saneringsudspil fra »kulegraverbanden« (Per Hækkerup, Poul Dam m.fl.), ligesom han brat afviste de dybtgående forslag til reparation af ti års udskejelser, som under navnet »perspektivplanerne« nu frem-

sattes af kompetente økonomer og embedsmænd (under ledelse af den omvendte planøkonom Erik Ib Schmidt).

Krag sikrede, at det skæve og dyre vækst-tiår løb uforstyrret videre frem til oliekrisen og konjunkturuomslaget i efteråret 1973 – med store og dyre planer, som gjorde Danmark til et af de mindst tilpasningsdygtige og stærkest gældsættende lande i Vesten. Ganske vist havde vi fået de forventede større eksportindtægter ved optagelsen i EF, men det hindrede ikke nye store gældsætninger og den arbejdsløshed, der udgik af det opskruede pris- og omkostningsniveau. Krag havde vel nok 1971/72 forøget antallet af JA-stemmer ved at undgå den nødvendige opstramning af økonomien – men han havde samtidig gjort forsvaret og genopretningen sværere og tungere. Han havde vel for resten også skabt et meget stort antal nye EF-modstandere i de kommende årtier. Havde England i foråret 1975 forladt EF, havde en ny folkeafstemning trukket Danmark med! (se min og Torben Worres artikler i Birgit Nüchel Thomsen (red.): »The Odd Man Out ?«, OUF 1993).

Når Lidegaard i sin bog (bd II s. 767-70) sammen med Willy Brandt konkluderer, at Krag var en *statsmand*, der udfra vidt udsyn målbevidst drejede dansk politik og det danske samfund i en bestemt retning (nemlig ind i EF/EU som en ny overordnet kontekst), er det da også en tvivlsom påstand. Den må stille særlige krav til udforskningen og vejningen af mandens gerning, af hans andel i de mange store og dybe ændringer af det danske samfund gennem de 25-30 år op til 1972. Bogen burde retteligt omfatte en grundigt forklaret og dokumenteret udredning af statsmandens opfattelse/forståelse og påvirkning af disse planer og processer. Af en statsmand kræves vel afgørende og målrettet indsats – fejlslagen eller gennemført – for ændring og forsvar af store linjer i samfundet.

Netop ved at behandle Krag's karriere år for år forbiser eller nedvurderer forfatteren den afgørende forskel i indsats, som må adskille en »statsmands« strategiske indsats og bestræbelser fra partiførerens taktisk bestemte manøvrer vendt mod alliancedannelser, folkestemninger og hans egen position. Muligvis *var* Krag's politik først og fremmest bestemt af taktikkens krav – de fylder nok godt i hans interne skrivelser – men vi får ikke rigtig klarlagt, hvor og hvor vidt strategiske og ideologiske målsætninger måtte vige for dem. Kun i det afsluttende opgør i markeds-politikken 1970-72 melder han klart ud, og Krag var næppe helt klar over de omkostninger, han kørte ind i. Statsmand bliver man vel ikke ved at stille sig udenfor og forbise de valg og konflikter, som varigt kan påvirke de mennesker og idealer, der har givet én magten, tilliden og ansvaret.

Man kan sige, at Krag ved med et rask tag i 1962 at erhverve stillingen som partiformand og statsminister placerede sig selv i en stilling, som uundgåeligt centrerede om balanceringen af interesser og kræfter i Danmarks sårbare økonomi. Men modsat Viggo Kampmann – der hverken omtales stort eller flot i bogen (= dagbogen?) – klarede Krag ikke denne opgave uden store tab, som Krag ikke rigtigt havde blik for. De synes sjældent nævnt i dagbøger og breve, der samler sig om døgnets kampe og besvær. Det samme gælder de endnu større sociale og kulturelle skift, der 60erne igennem rystede og forandrede vigtige sider af det danske samfund. Hvordan stod følgerne og resultaterne med ungdommens socialistiske drømme og Krags egne?

Klarere indblik i Krags personlighed og forstand savnes i bogen. Mange samtidige journalister, politikere og senere memoireforfattere har for længst omtalt ham som tidens uigennemskuelige og beregnende mandfolk, der tydeligst huskes som begavet stræber, magtmenneske og horebuk. Man fornemmer i bogen, at Lidegaard har et langt mere sympatisk indtryk af manden, men han har hverken samlet og sammenfattet de indtryk, andre har meddelt, eller på anden måde søgt at præcisere hans holdning og karakter. F.eks. ved systematisk observation af hans reaktion på de store begivenheder og omvæltninger i hans tid – fra »udrensningen« og retsopgøret 1945/46, A-bomben og Sydslesvig-sagen, over Grundloven, Koreakrig, Folkepension og den offentlige sektors kæmpevækst, kvindesagen, studenteroprøret o.s.v. Historiens gang og magtmenneskers karakter kunne godt forøges ved sådant indblik.

Lidegaards skildring gør os lidt klogere på Krags ideologiske udgangspunkt, end vi er blevet af erindringsbøgerne. Især »Ung mand fra trediverne« (1969), som skildrer den politiske kultur og de ikke altid helt »stuerene« overvejelser i unge socialdemokraters holdning, klike- og gruppedannelser både før og efter 9.april 1940. I noget mindre grad »Travl tid, god tid« (1974), der lovlige hastigt dækker hans politiske og administrative rolle i årene 1945-50. Også denne fase har Lidegaard uddybet på flere punkter vedrørende restriktionsøkonomiens forbindelse med den almene politik.

Ét træk er desværre mindre tilfredsstillende, nemlig Krags rolle som forfatter (eller skal man kalde det *ghost writer*?) til bogen/partiprogrammet »Fremtidens Danmark«, som partiet i sommeren 1945 udsendte for at imødegå kommunisternes store fremgang. For en ung cand.polit. uden politisk mandat var det selvfølgelig en reel bedrift på vejen op ad stigen – men nogen stor selvstændig bedrift var den ikke. Nord- og Vesteuropa var rigt udstyret med socialdemokratiske og andre forslag om restriktions- skatte- og socialsikringsfund. Og det var snart sammen-

fattet og forklaret i bogen »Marchen til Venstre« (red.: Poul Hansen, snart MF). Ja, de fleste »borgerlige« partiers programmer og policy-erklæringer rummede keynesisk finans- og beskæftelsespolitik. Således Det konservative Folkeparti og Dansk Samling, der også havde unge cand.polit.'er med – Aksel Møller, Niels Banke, mens Venstre opstillede både Jørgen Pedersen og Thorkil Kristensen.

Den foreliggende faglitteratur burde da have forhindret Lidegaard (og flere samtidige »arbejderforskere« som N. Wium Olsen og Niels Bredsdorff) i at videreføre den løse påstand om Krag's enestående teoretiske indsats, da han efter bestilling udarbejdede »Fremtidens Danmark«. Keynes', Beveridges og svenskernes argumenter og forslag til en ny aktiv finanspolitik var for længst kendt i Danmark, f.eks. ved skrifter fra økonomiprofessor Jørgen Pedersen (som Krag åbenbart ikke kendte til), og fra maj 1945 i betænkningen »økonomiske efterkrigsproblemer« fra »professorudvalget«, skrevet af ni topøkonomer af alle partifarver og sekretær Viggo Kampmann. Krag var cand.polit. og sammen med sin kontorfælle P. Gersmann forfatter til en lille bog om planer i ind- og udland til at klare forsynings- og beskæftigelsesproblemer ved krigens ophør. Men hans rang som økonomisk idéskaber var og forblev beskeden blandt fagfæller. Modsat Kampmann, som Lidegaard og Krag ikke giver nogen stor plads i bogen.

Et andet aspekt, som savner systematisk udredning i bogen trods den plads, emnet får, er Krag's faglige mening om de økonomiske virkninger og perspektiverne i markedsdannelserne på langt sigt. Hvordan hang disse udsigter – og hele liberaliseringen i Europa fra og med Marshallplanen – sammen med Socialdemokratiets gamle halvmarxistiske ideologi (først skrottet formelt i 1961), med det nordeuropæiske velfærdsrige, der drøftedes op til 1969 – og med de nye socialistiske syn, som en ny venstrefløj bragte ind i partiet samtidig med ideerne om industrielt og økonomisk demokrati? Var der sagt med vor tids EU-slogan »visioner« tilbage? Han skrev ikke meget om det efter 1972. Bogen uddyber, at nogle af tankerne langt tidligere havde rumsteret i »Globuskredsen« og foredragene om et centraleuropæisk Neuropa 1941-42 – med deltagelse af Krag, der forinden havde tumlet med statssocialistisk kommandoøkonomi i 30ernes diktaturstater.

Måske er der ingen enkel linje at finde i Krag's stilling i tilværelsen og i dansk politik udover hans ubetvivlelige professionelle optræden som ung ambitiøs dygtighed og siden førstetenor i otte-ti år. Enighed er der endnu kun om hans kløgtige behændige arbejde for at få Danmark ind i EF/EU. Men hvor stor betydning han fik for gennemførelsen af denne beslutning er altså ikke afgjort. Og det samme gælder hans skiften-

de holdninger og indsatser på de mange andre punkter, hvor han var dirigent og arrangør. Her kan det spille ind, hvordan han var som person og kollega, som modstander og rival – og som *menneske*? Det er et mørkt og ukendt rum at betræde, men det hører trods alt med til den fulde biografi at søge og sammenfatte en profil og et reaktionsmønster.

Bogen fremdrager ikke bærende linjer i mandens karakter og forhold til andre på nogen eksplicit måde. Billedet er nærmest mindre tydeligt end i andre kortere forsøg, der ikke har sigtet specielt på Krag og ikke brugt hans hemmelige dagbog. Således Tage Kaarsteds spredte pennestrøg i hovedværket »De danske ministerier« (1972, 1992), der præciserede Krags fixering på markeds- og sikkerhedspolitik, såvel som hans lukkede karakter og hans hensynsløse overlagt bevidste optræden i det partipolitiske spil. (se især bd.IV s.489ff). I nogen grad også Søren Mørchs livlige, om end temmelig ujævne skitse i bogen »24 statsministre« (2000, s. 315-349), som ikke mindst har udnyttet flere nekrologer og andre personomtaler skrevet af Krags journalister, venner og medarbejdere (»24 statsministre« s. 468ff). Udfra hvad jeg selv har læst af de nævnte og mange andre småstykker – sidst med fordel Gert Petersens kløgtige erindringer (2001), som står på Lidegaards liste – og »hørt« fra tidligere medarbejdere, modstandere og tilfældige træf, og ikke mindst de kritiske punkter i hans historiske skrifter, skal han efter min mening betragtes som en pålidelig og sandfærdig person. Men det gælder naturligvis kun – for ham så lidt som for andre mænd på tilsvarende placering – hvis man tager højde for hans ekstremt kompetitive plads i et løbende partipolitisk spil. Der var unægtelig afvigelser fra sandhedens vej (efter 1966-valget m.v.). Lige så vigtig for tolkningen er det, om dagbogsskriveriet primært er tiltænkt skribenten selv – eller en sympatisk eftertid og hvorvidt den foregår under større »frihed« og hang til ønsketænkning, end man tolererer i øje til øje kontakt med en ligemand. Selv tror jeg, at Krag var en ærlig mand, men dagbogen viser jo flere steder, at Krag kunne tænke sanguinsk om sit ægteskabs holdbarhed. Så noget lignende kunne vel efterhånden gælde omtalen af politiske situationer og aktører.

Måske skiftede Krag personlig holdning og politiske meninger lige så grundigt, som folk og andre politikere har gjort, siden han forlod feltet i 1972. Måske var hans hovedegenskab som politiker, at han endnu før og endnu mere end andre fulgte med tiden, både overfor samfundets skiftende problemer og med de skiftende stemninger og polemiske muligheder. Selvom det ikke er let at gennemskue dette brede spørgsmålstegn, burde en politisk biografi have prøvet kræfter med opgaven mere end her. Om manden var buk og skørtejæger af første eller anden

grad, er til gengæld temmelig uvedkommende i denne forbindelse – så meget mere som hans indsats på feltet ikke ses at have virket ind på kvinder i og bag partihierarkiet. Væsentlig og veldokumenteret (om end mestendels indirekte) er derimod påvisningen af den formidable energi og arbejdsevne, han mobiliserede i de første tyve år af sin politiske karriere – som det allerede fremgår af hans (længe hans egne) talrige oversigtsartikler og kronikker i aviser og fagblade samt hans utrættelige mødevirksomhed. Men mandens personlighed og hans eget mål kan ikke siges at være afklaret. Ikke engang genvejen over systematisk indsamling af medarbejderes, modstanderes og iattageres vurderinger (mundtligt, skriftligt eller trykt) er taget i brug.

Manglerne i bogens målsætning vil hverken nu eller senere hindre mange læsere i at finde væsentlige og spændende oplysninger om Danmarks politiske historie 1933-1972 – for det allermeste »sandt« og vel forklaret. Også forskere i samtidshistorie og statskundskab kan få nyttige vink, som ikke let findes på tryk udenfor speciallitteratur. Selv må jeg takke for bogens udredning af idéstrømninger og klikedannelser i Socialdemokratiets yngre kadrer, både før og efter 9. april 1940. Ligeså den oplysning, at det i grunden var Hedtoft, Buhl og H.C. Hansen – og ikke den senere skandaliserede stedfortrædende formand for Socialdemokratiet (næstformand Alsing Andersen) – der anklages for, at partiet med sit interne cirkulære af 2.9. 1943 vendte front mod frihedskampen (nyligt påvist af lektor T. Borring Olesen). Nye søm er også slået i bagsnakken om den latente, manifest henlagte, men ikke ganske hensovede rivalisering mellem den folkekære, men sårbare Hedtoft, som promoverede Krag, og den skarpere H.C. Hansen, der af nag og besk erfaring fra ungdommen helst satte ham ned i rækken. Senere omtales ganske tætte kontakter helt fra 1963 mellem Erik Eriksen og Krag med ideer om »bonde-arbejder-styre« – udenom begges faste partnere (hv. KF og RV). Mere kunne nævnes.

Men nogen klar påvisning af den historiske biografis værdi og betydning for forskning i historie og i de tilgrænsende samfunds- og adfærdsvidenskaber, rummer bogen i grunden ikke (mit krav til genren skitseres i »Biografiens nye bølge« HT 1997 s. 414-453 incl. modindlæg og gensvar). Selv ville jeg have foretrukket fuld publikation af de tiloversblevne dele af Krags dagbøger – noget er destrueret, andet bortkommet, hvad vi ikke hører så meget om. En sådan udgave skulle da gerne omfatte grundige kommentarer incl. udførlige og præcise henvisninger i fodnoterne, der i bogen her lader en del tilbage at ønske. Men jeg takker for det, vi *har* fået.

Niels Thomsen